

ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ СТУДЕНТІВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

УДК 374.146;147.88

І. М. Мельничук

Сучасний менеджмент освіти передбачає впровадження найбільш ефективних способів підготовки майбутніх фахівців до майбутньої професійної діяльності. Процес інноваційних змін у педагогіці набув широкого розмаху і якісного розмаїття. Поряд із впровадженням дидактичних інновацій та вдосконаленням існуючих систем навчання безпосередньо впливають на якість та ефективність навчального процесу контроль та оцінка результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів. Тому проблема організації адекватної та об'єктивної оцінки всіх навчальних досягнень студентів і впровадження єдиного стандарту оцінювання результативності дидактичного процесу набуває актуальності у зв'язку з євроінтеграційними процесами: входженням України в освітній і науковий простір Європи та практичним приєднанням до Болонського процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє дійти висновку, що проблема оцінювання навчальних досягнень розглядається в сучасній педагогічній словниково-енциклопедичній літературі здебільшого для характеристики оцінки, як визначення ступеня засвоєння знань, умінь і навичок учнями відповідно до вимог шкільних програм, як процес, що “відбувається постійно: під час роботи на уроці, спостереження за навчальною діяльністю учня, аналізу відповідей, виконання ним різного роду робіт. Визначає рівень досягнутих успіхів оцінка, яка являє собою стимул до навчання” [2, с. 630]. В. Ягупов звертає увагу не те, що більшість сучасних педагогів (А. Алексюк, Ю. Бабанський, С. Гончаренко, К. Інгенкамп, В. Оконь, І. Підласий та ін.) підкреслюють особливу значущість контролю та оцінки для здійснення навчально-виховного процесу в сучасних умовах [8, с. 403]. Отже, більшість

досліджень стосуються характеристики процесів оцінювання, які застосовуються саме для навчання учнів.

Невирішеними частинами загальної проблеми залишаються пошуки оптимальних шляхів оцінювання навчальних досягнень студентів з урахуванням основних функцій контролю. Для цього потрібні прозорі та зрозумілі всім “методології проектування та контролю якості знань і освіти загалом” [1, с. 238], а також відповідні їм інноваційні технології підготовки фахівців, оскільки нешаблонна творча праця активізує креативні зусилля у пошуку нового і викладача, і студентів та розширює можливості для розвитку розумового, соціального і духовного потенціалу особистості.

Мета статті полягає в тому, щоб охарактеризувати шляхи вдосконалення системи оцінювання студентів з урахуванням усіх функцій контролю у навчальному процесі за умови досягнення системності і систематичності оцінювання всіх видів діяльності майбутніх фахівців.

Сутність будь-якого контролю полягає у співвіднесенні одержаних навчальних результатів із поставленими цілями. Таким чином, “проблема контролю полягає у знаходженні об’єктивного шляху співвіднесення досягнутих студентами результатів із запланованими цілями навчання” [6, с. 8]. Тому головною метою контролю стає діагностика результатів навчання, розвитку і виховання студентів. Згідно з цим основні функції контролю повинні збігатися з основними цілями навчання. Основними завданнями системи контролю якості підготовки майбутніх фахівців є оцінювання та визначення рівня знань, умінь і навичок студентів на всіх етапах навчального процесу.

Сучасні підходи до контрольної-діагностичних процесів суттєво відрізняються від традиційних форм контролю знань. Тому відхід від стандартно “шкільного” опитування студентів і застосування новітніх форм та методів оцінювання знань є якнайкращим стимулом до навчання, спонукою до здобування вищої якості знань і також способом руйнування бар’єра “студент – викладач”. Методи контролю – це “способи виявлення ефективності реалізації основних завдань навчання (засвоєння знань, умінь і навичок; оволодіння

способами творчої діяльності; формування світоглядних і морально-естетичних ідей та цінностей)” [5, с. 182].

Поряд з традиційними формами і методами контролю навчальної діяльності студентів, такими, як усний контроль (індивідуальний, фронтальний, ущільнений), письмовий контроль (індивідуальний, фронтальний), програмований (машинний, безмашинний), тестовий, комбінований, графічний, самоконтроль, метод практичної перевірки, використовуються нові форми і методи оцінювання знань, умінь і навичок студентів, зокрема: ділові ігри, “круглі столи”, прес-конференції, дискусії, обговорення-виступи, семінари-консультації, повідомлення-огляди, олімпіади-турніри, реферати-аналізи ситуацій, відгуки-рецензії, звіти-доповіді, аукціони знань, тренінги та інші, що можуть бути засобами контролю в умовах інтерактивного навчання. Це дає змогу не лише урізноманітнити процес навчання, а й зняти психічне напруження, стресовий стан, який так часто спостерігається в системі контролю. Такі “форми і методи активного навчання і контролю сприяють розвитку пізнавальної та розумової діяльності студентів, зумовлюють їх інтерес до матеріалу, що вивчається, забезпечують високий рівень спонукальної активності” [4, с. 66].

В. Оконь підкреслює, що на результативність навчального процесу впливають не будь-які оцінка і контроль. “Якщо контроль застосовують механічно, а мета і зміст його незрозумілі тим, кого контролюють, це може бути не тільки неефективним, але й шкідливим” [3, с. 162].

Контроль можна розглядати як процес, що складається з трьох етапів: порівняння, оцінювання та нормування. Визначальними на першому етапі є зіставлення одержаних результатів з нормою. Цей етап дуже важливий, тому що від того, наскільки правильно було проведене зіставлення, залежить і другий етап, і кінцевий результат. “Процес оцінювання – це процес якісного визначення знань. Під нормуванням потрібно розуміти процес переведення якості знань в бали” [7, с. 32].

Отже, контроль здійснюється для того, щоб оцінити і встановити рівень якості вже засвоєних знань; рівень готовності студентів до сприйняття нового; напрями стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів.

З цим важко не погодитись, оскільки запропоновані методи і форми контролю, які використовуються на практиці, не лише підтверджують згадані висновки, але й дають змогу проводити нові пошуки в умовах зростаючих вимог до рівня знань і практичної спрямованості процесу навчання майбутніх фахівців.

Оцінка навчальних досягнень студентів є одним із засобів управління навчально-виховним процесом і за своєю суттю – це процес зворотного зв'язку. Зрозуміло, чим досконаліший оцінний контроль, тим успішніше здійснюється керування навчанням студентів, оскільки він визначає досягнення студентів у навчанні, сприяє внутрішній мотивації і позитивно впливає на ефективність навчальної діяльності.

Оскільки оцінювання у ВНЗ є одним із завершальних етапів вимірювання рівня готовності студентів до майбутньої професійної діяльності, то визначення валідності оцінювання є надзвичайно важливим у процесі вимірювання рівня засвоєння знань, умінь і навичок майбутніх фахівців. Процедура оцінювання полягає у конвертації первинного результату, одержаного під час контролю, у певну нормовану шкалу балів – оцінку, яка є специфічною стороною контролю, стимулом до навчання і визначає рівень досягнутих успіхів. Удосконалення системи освіти висунуло на чільне місце проблему оцінювання освіченості студентів, насамперед з точки зору єдиних рівневих (інтерсуб'єктивних) критеріїв.

Можна констатувати, що через дію зворотного зв'язку (від системи контролю, а точніше від системи оцінювання рівня знань студентів як об'єкта, яким керують у системі управління навчальним процесом) відбуваються зміни у мотивації навчання. Студенти адаптуються до системи регулярного науково обґрунтованого контролю, що стимулює їхню активну і систематичну навчально-пізнавальну діяльність, забезпечує своєчасну корекцію та оцінювання результатів навчання. Уникнути при цьому емоційного

дискомфорту студентів можливо тільки за умови, коли контроль здійснюватиметься на рівні, наближеному до індивідуальних можливостей студентів. Саме з цих міркувань ідея диференційованого підходу та планування рівневих результатів навчання має бути провідною.

Прагнення оптимізувати процес засвоєння знань, стандартизувати певні його етапи (у тому числі – контроль знань) приводять педагогів-дослідників до ідеї “рівнів знань”. Розробкою класифікацій рівнів навчальних досягнень займалися такі дидакти, як В. Беспалько, І. Лернер, В. Паламарчук, В. Сімонов, М. Скаткін та інші. Визначення рівня навчальних досягнень є особливо важливим з огляду на те, що навчальна діяльність у кінцевому рахунку повинна не просто дати студенту суму знань, умінь і навичок, а сформувати його професійну компетентність як загальну здатність до майбутньої професійної діяльності, що базується на знаннях, досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню.

Якщо застосувати відомі з теорії та практики формулювання, то для кожного рівня можна навести по кілька визначень, що є критеріями оцінювання. Наприклад: для I (низького) рівня характерні розрізнення, формування уявлень, дифузно-розсіяне знання; для II (задовільного) рівня – понятійне знання, запам'ятовування; для III (середнього) рівня – розуміння, понятійне знання, відтворення, перенесення; для IV (достатнього) рівня – елементарні вміння і навички, застосування; для V (високого, продуктивного) рівня – характерно вміння аналізувати, синтезувати, узагальнювати і творчо переносити та застосовувати знання в нестандартних ситуаціях.

Проведений аналіз педагогічної літератури дає змогу розкрити відповідні функції контролю, серед яких визначальними є:

1. Освітня або навчаюча функція. Контроль сприяє поглибленню, розширенню, вдосконаленню та закріпленню знань. У його процесі здійснюється багаторазове повторення навчального матеріалу, що сприяє переведенню інформації з короткочасної в довготривалу пам'ять. Тому важливим є значення контролю в засвоєнні нової інформації. Саме від

реалізації освітньої функції контролю залежить кінцевий результат, який забезпечується методами контролю, що використовуються при цьому. Значне місце тут відводиться усному опитуванню (індивідуальному і груповому), тестуванню (програмованому, машинному і безмашинному), тренувальним контролюючим програмам.

2. Діагностична функція. Контроль надає реальну можливість визначити недоліки й прогалини в знаннях студентів, щоб своєчасно усунути їх. Тобто він фактично встановлює “зворотний зв’язок” між діями викладача і результатами його роботи. Відомості про наслідки засвоєння студентами матеріалу подають сигнал про невідповідність між очікуваним і одержаним рівнями знань і допомагають скоригувати хід процесу навчання. Така діагностика викликає цілу послідовність дій викладача, які будуть забезпечувати зміни на покращення роботи студентів.

3. Диференціувальна функція. За результатами контролю відбувається первинна диференціація студентів, що дозволяє викладачу орієнтуватися в їх пізнавальних можливостях. Саме диференціувальна функція контролю дозволяє викладачу встановити рівень підготовленості студентів (їхнє “можу”) і показує студентові можливість підвищити його рівень знань до реального “хочу”.

4. Функція вимірювання та оцінювання. Ця функція дозволяє встановити рівень реалізації визначеної мети, відобразити його в якісних та кількісних показниках. Це одна із функцій, яка складно реалізується. Оцінювання проводиться шляхом співвіднесення отриманих результатів з еталонами і, залежно від мети, може бути виражене у балах (кількісний вираз) або за рівнями (якісний вираз).

5. Стимулююча функція. Наявність оцінок у навчальному процесі дозволяє застосувати додатковий фактор – стимулювання. Якщо оцінка виставляється об’єктивно, а її рівень є для студента значущим, то на процес його навчання робиться значний активізуючий вплив. Об’єктивно оцінені знання можуть бути стимулом для подальшої навчально-пізнавальної діяльності. У той же час необ’єктивна оцінка може зменшити у студента

бажання працювати. Оцінювання знань студента, а особливо рейтинг, не лише показує місце студента серед інших в групі, а також є його престижем, що також відіграє стимулюючу роль.

6. Виховна функція. Виховна функція сприяє розвитку стимулюючих мотивів навчання, зацікавленості в одержанні знань, розвитку вольових якостей, формуванню наполегливості у досягненні мети і самостійності у вирішенні проблем. Завдяки цій функції виховується працелюбність і працездатність, відповідальність за наслідки праці, виробляються практичні й творчі уміння. Оцінка за знання може мати як позитивний, так і негативний вплив на вихованість студента. Неадекватно високі оцінки привчають його до поблажливого ставлення з боку оточуючих, а занижені негативно впливають на рівень домагань і самооцінку студентів. Реальна оцінка, яку ставить викладач, може бути заохочувальною, сприяти покращенню роботи, більш систематичній підготовці до занять, а відповідно й покращенню якості засвоєння знань.

7. Розвивальна функція. Процедура контролю сприяє розвитку багатьох особистісних якостей. У цей момент студент активно демонструє рівень знання навчального матеріалу, що сприяє функціонуванню, подальшому вдосконаленню механізмів пам'яті, мислення, мовленнєвої діяльності, навичок спілкування, умінь самопрезентації та ін. Особливим напрямом її реалізації слід вважати формування у студентів здатності до рефлексії, тобто самоусвідомлення, орієнтації на виявлення причин власних вчинків, процесу їх реалізації і впливу своїх вчинків на інших. Саме за допомогою контролю, частоти й наявності різних його видів, форм, методів, засобів є можливість впливати на розвиток пам'яті, мислення. Це допоможе сформувати людину, яка буде здатна до прийняття самостійних рішень, мати високий науковий рівень підготовки. На сучасному етапі розвитку освіти ця функція контролю починає відігравати належну їй роль. Вона впливає на навчальний процес через формування у студентів систематичності й системності знань. Від того, наскільки вона виявляється в системі контролю, залежить розвиток логічного мислення, здатність до умовиводів і орієнтації в нестандартних ситуаціях.

8. Прогностична функція. Завдяки контролю можна відстежити динаміку змін, що відбуваються зі студентом, виявити та проаналізувати її тенденції, екстраполювати отримані результати аналізу на наступний період. Реалізація цієї функції дає можливість викладачеві прогнозувати навчальну роботу студентів і свою наукову роботу для того, щоб окреслити шляхи вдосконалення процесу навчання.

9. Методична функція. Завдяки наявності якісної або кількісної інформації в межах “зворотного зв’язку” викладач має змогу проаналізувати рівень своєї роботи (використаних методик), визначити її ефективність, виявити та усунути недоліки, окреслити перспективні зміни. Упроваджуючи різні форми і методи контролю, викладач одночасно з перевіркою доцільності цієї чи іншої методики підвищує методичну грамотність студентів, вчить їх уміння шукати шляхи вдосконалення своєї професійної діяльності.

10. Управлінська або керуюча функція. Вияв цієї функції полягає у керівництві викладачем навчальним процесом. Через процедури контролю викладач має можливість спрямовувати діяльність студентів у необхідному напрямі за допомогою систематичного контролю, який позитивно впливає на рівень знань студентів і позбавляє випадковості оцінки на екзаменах. Цю функцію забезпечують різноманітні сучасні методи контролю, які зараз використовуються. Серед них необхідно відзначити тестування, як комп’ютерне, так і безмашинне, програмоване і непрограмоване.

11. Коригувальна функція. Завдяки наявності оцінок викладач може своєчасно вносити зміни в діяльність студентів, виправляти недоліки. Корируюча функція дає можливість викладачу вчасно, що є суттєвим, змінити методику читання лекцій, проведення семінарських, практичних і лабораторних занять, консультацій, внести корективи стосовно рівнів засвоєння знань у варіанти контрольних робіт, питань модульного контролю.

12. Констатуюча функція. Реалізуючи цю функцію контролю, викладач фіксує рівень досягнень студента у відповідній сфері діяльності, тобто на заняттях певного виду, чи встановлення рубіжного рівня досягнень у вигляді

оцінки або рейтингу за модуль, атестацію, залік, екзамен. Констатуюча функція контролю тісно пов'язана з соціалізуючою.

13. Соціалізуюча функція. Оскільки оцінка в межах певної соціальної групи (викладач, студенти) є показником “соціальної успішності”, адаптованості студентів, то вона є вагомим показником соціального успіху.

Систематичний контроль стимулює студентів до поглибленого засвоєння навчального матеріалу (освітня функція), щоб підвищити свій особистий рівень навчальних досягнень (диференціувальна), який визначається (діагностична) при вимірюванні та оцінюванні у вигляді кількісного показника – оцінки. Саме реальна оцінка в результаті контролю впливає на формування у студентів адекватного ставлення до себе як до особистості (виховна і розвивальна функції), фіксує його рівень навчальних досягнень на певному етапі вивчення дисципліни (констатуюча), є вагомим показником успіху або невдач студента (соціалізуюча), спонукає його до самоусвідомлення (розвивальна), що сприяє прогресивним змінам у навчальній діяльності студентів (коригувальна). Ці процеси дають можливість викладачу шляхом застосування різних форм і методів контролю проаналізувати динаміку змін у навчальному процесі (прогностична), визначити його ефективність (методична) і спрямувати в необхідному напрямі діяльність студентів (управлінська).

Наприклад, у ході підготовки майбутніх соціальних працівників здійснюється оцінювання теоретичної підготовки (рівня знань з окремої дисципліни) у формі оцінки з модуля, заліки, іспити та оцінювання самостійної роботи і творчих досягнень студентів (ІНДЗ, курсові, дипломні роботи). Якщо оцінювання теоретичної підготовки майбутніх фахівців здебільшого відбувається у формі тестового контролю після кожного модуля, що складає 10–20 % або іспиту – 40 % від підсумкової оцінки з вивчення дисципліни, то решта 30–40 % від загальної оцінки має оцінювання самостійної роботи студентів у формі ІНДЗ.

Таким чином, оцінювання самостійної роботи студентів, яка становить третину вагомості підсумкової оцінки, спонукає майбутніх фахівців до вияву

творчості і сумлінного виконання індивідуальних самостійних завдань. Зокрема на заняттях з дисципліни “Тренінг професійної ідентичності” студенти виконували ІНДЗ у формі авторських варіантів тренінгових вправ, які оцінювалися найбільшою кількістю балів. Уміння використовувати академічну підготовку в змодельованих професійних ситуаціях відображає спроможність студентів ідентифікувати себе як фахівця з професійною моделлю соціального працівника, що сприятиме більш ефективному формуванню практичних професійних навичок майбутнього фахівця соціальної сфери. Наведемо приклад такої вправи, яку розробили студенти п'ятого курсу для професійної самоідентифікації майбутніх соціальних працівників.

Дерево професійної ідентичності

На дошці закріплюється плакат з намальованим деревом, що символізує зміст розуміння та бачення кожного студента себе у майбутній професії. Студенти отримують картки з набором початкових фраз, які їм потрібно завершити. Після цього учасники наклеюють заповнені картки на окрему частину дерева, що є результатом професійної самоідентифікації майбутніх соціальних працівників:

1. Грунт – це ваше культурне, соціально-економічне оточення. Зосередьтесь на тих характеристиках, на яких ґрунтується переконання у тому, що ви відповідаєте професії соціального працівника. “Я був вихований з вірою в те, що: Робота – це... Гроші – це... Сім'я – це... Успіх – це... Навчання – це... Допомога – це...”.

2. Корінь дерева – це ваше бачення фундаментальних питань життя: “Я вірю, що моя робота соціального працівника створена для того, щоб... Клієнт для мене – це... Я живу для того, щоб... Я роблю для інших...”.

3. Стовбур дерева відображає вашу концепцію людини. Відповідаючи на запитання, ви відображаєте свій погляд на проблему, що таке “людина, яка потребує допомоги”: “Людина для мене – це... Я в основному буду хорошим соціальним працівником тому, що... Я можу бути поганим соціальним працівником за таких умов... Я люблю допомагати іншим тому, що...”.

4. Листя дерева – це ваші цінності. Перечисліть ті, що для вас є найбільш важливими у професійній діяльності соціального працівника, поясніть, чому.

5. Плоди дерева – це те, що ми вже встигли доброго зробити за роки навчання у ВНЗ: “Завдяки чому я навчився надавати кваліфіковану допомогу іншим і чи взагалі робив це...”.

До кінця проведення тренінгової вправи дерево професійної ідентичності наповнюється якостями, здібностями, уміннями та цінностями, які визначилися всіма студентами групи, і кожен з них має змогу здійснити самоідентифікацію, тобто встановити свою відповідність майбутній професії.

Підготовка студентами таких тренінгових вправ у формі ІНДЗ дає змогу викладачу оцінити рівень самостійності, творчості, професійного бачення кожного студента у майбутньому.

Оцінювання навчальних досягнень студентів має відбуватися за умови реалізації всіх функцій контролю і дотримання таких дидактичних вимог, як урахування індивідуальних особливостей майбутніх фахівців та їх стимулювання до професійного зростання.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку ми вбачаємо у розробці спеціальних методик оцінювання навчальних досягнень майбутніх фахівців.

Список використаної літератури

1. Вища освіта України і Болонський процес : навч. посібник / за ред. В. Г. Кременя. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Оконь, В. Введение в общую дидактику / В. Оконь. – М. : Высш. шк., 1990. – 382 с.
4. Олійник, П. М. Форми та методи активного навчання при підготовці фахівців різних освітньо-кваліфікаційних рівнів і критерії їх вибору / П. М. Олійник // Науковий вісник Національного аграрного університету. – 2000. – Вип. 30. – С. 61–71.

5. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / Уклад. С. П. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К. : Вища школа, 2000. – 380 с.

6. Рысс, В. Л. Контроль знаний учащихся / В. Л. Рысс. – М. : Педагогика, 1982. – 80 с.

7. Романишина, Л. М. Система поетапного контролю навчальної діяльності студентів педагогічних університетів за модульно-рейтинговою технологією навчання з дисциплін природничого циклу : дис. ... докт. пед. наук / Л. М. Романишина. – К, 1997. – 454 с.

8. Ягупов, В. В. Педагогіка : навч. посібник / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2003. – 560 с.